

mesta so se vršile dne 24. aprila 1949. leta dopolnilne volitve v nove rajonske ljudske odbore, ki so bili odslej številčno močnejši.

V maju 1949 leta, so bile v Sloveniji ustanovljene kot upravne enote *oblasti* z oblastnimi ljudskimi odbori. Ljubljana kot glavno mesto LR Slovenije je bila izločena iz oblasti

kot posebna upravna enota. Mestni ljudski odbor Ljubljane je dobil rang oblastnega ljudskega odbora, rajonski ljudski odbori pa so dobili mešano pristojnost okrajnih in krajevnih ljudskih odborov. Ta mešana pristojnost je bila posledica specifičnih razmer v našem mestu.

(Se nadaljuje)

URBANISTIČNA PROBLEMATIKA VELENJA

(K sliki na ovitku)

AVGUST JERIHA

Velenje je mesto, na katerega smo danes lahko upravičeno ponosni. Ne morda toliko zaradi njegove urejenosti, snage in smiselne zazidave, temveč predvsem zaradi tega, ker je zrcalo požrtvovalnosti, borbenosti in iniciative kolektiva, iz katerega to Velenje raste. Mnogo je bilo že o njem napisanega, dobrega in slabega, z dobrim namenom ali nevoščljivostjo, pa vendar največkrat ne tisto, kar Velenje v bistvu je. Analize so se delale iz raznih zornih kotov, na žalost pa večina med njimi izhaja in se opira na velenjske fasade, rože in ulice. Zelo malo jih pa je, ki izhajajo iz človeka, iz ljudi, ki so prišli v ta kraj, da si tu ustvarijo svoj nov dom, svojo lepšo bodočnost. Pri rudarskem delu lepšo bodočnost? — Da, z rudarskim delom lepšo!

Ni namen tega sestavka pretiravati težave rudarskega poklica, poklica, ki prinaša večno negotovost, težko in nevarno delo, poklicne bolezni... Pa vendar je to treba omeniti, ker samo tisti, ki to delo pozna in razume rudarja, razume tudi Velenje. Ker sta oba — rudar in mesto — eno.

Zakaj in kje je pravzaprav mesto nastalo, katera so bila vodila, da danes daje tak videz, in kateri so bili in so še problemi, ki ta nastanek pa tudi nadaljnji razvoj spremljajo?

Temelj, da se tu ljudje naseljujejo, dajejo bogate zaloge lignita, ki leže v srcu Šaleške doline. Premogovna kadunja se razteza od Šmartnega pri Velenju preko Šoštanja do Topolšnice in je okoli 10 km dolga ter 1,8 km široka. Največja doslej ugotovljena debelina lignitnega sloja znaša 141 metrov. Zaloge velenjske kadunje nad 600 milijonov ton lignita zadoščajo za več generacij rudarjev.

Pred drugo svetovno vojno in med njo se je ta premog slabo izkoriščal. Največja letna proizvodnja ni preseгла 300.000 ton. Šele po vojni se z razvojem industrije pričenjajo odpirati perspektive velenjskemu lignitu.

Prvotni program, 1,5 milijona ton letne proizvodnje, je že med svojim izvajanjem pokazal, da ne bo zadostil potrebam. Drugi program in na njem sloneča izgradnja in sedanja proizvodnja temelji na letni proizvodnji 3 milijonov ton lignita. Pa vendar, komaj je bila dosežena ta kapaciteta, že potrebe nujno narekujejo nadaljnjo razširitev in sicer na 6,5 milijona ton letno. Potrebe slovenskega gospodarstva in racionalnejše izkoriščanje narekujejo, da se bo zgradil plinovod in ob njem delna kemijska predelava.

To so temelji za rast današnjega naselja. Vzporedno s tem se je razvijala industrija, ki zaposluje tudi žensko delovno silo, razvile so se šole, trgovine itd.

Skupno bo v teh napravah (brez Šoštanja) zaposlenih ca. 9000 ljudi, že danes pa jih je približno 6000. Pri tem velja zapisati, da je šlo celotno prebivalstvo Velenja po drugi vojni približno 500 ljudi.

V rudniku so našli zaposlitev ljudje iz vseh krajev Jugoslavije, povečini seveda iz Slovenije. Zanimiv je o heterogenosti prebivalcev Velenja podatek, da se proračunski prispevek od osebnega dohodka odvaža v 64 občin, čeprav je več kot polovica zaposlenih v Velenju že stalno naseljena v mestu. Ljudje so prihajali iz zasavskih revirjev, s Kozjaka, iz Dolenjske, s Pohorja, iz okolice Ptuja itd. Vsak s svojimi navadami in znanjem. Tudi danes se nabirajo iz istih krajev. Seveda so problemi današnjih priseljencev drugačni od tistih, ki so prihajali prvi in so orali ledino. Vendar o tem kasneje.

Za boljše razumevanje še en podatek, ki zgovorno priča o težavah rudarskega poklica, da je bilo v letu 1964 treba sprejeti 8 delavcev, da je eden izmed njih ostal.

Moramo se povrniti k proizvodnji, da bi problematiko lažje razumeli. Da bi se zagotovila proizvodnja v že navedenih količinah in

ob primerni ceni, je bilo treba izvesti takšno organizacijo in takšno produktivnost, ki oboje omogočata. Ne bi tu naštevati vseh konfliktov, ki so proces proizvodnje spremljali, omeniti moramo le to, da je i organizaciji i produktivnosti kos le strokovno in splošno izobražen rudar. Odkopni učinki ca. 12 ton na moža, jamski pa okrog 5 ton, uvrščajo rudnik Velenje med najproduktivnejše premogovnike svoje vrste na svetu.

Rudnik je tudi sam ukrenil vse potrebno, da takšno delo omogoči. Letno obiskuje tečaje nad tretjino kolektiva, zasluzki so v ozki povezavi z učinki in ekonomičnostjo, delovni pogoji se v okviru danih možnosti izboljšujejo, seveda pa to še zdaleč ni vse. Važno je tudi delavčevo počutje v prostem času, njegov odmor, kulturno razvedrilo in še vse drugo, kar k temu spada. Preden preidemo h konkretni urbanizaciji mesta, samo še to, da je v Šaleški dolini zelo malo prostora za gradnjo naselja, ker večina prostora leži na velikih slojih premoga. To dejstvo je namreč važno zato, da bomo razumeli, zakaj se gradi bolj v višino kot v širino, kar tisti, ki problematike ne pozna, Velenju zelo zameri.

Prvotna zamisel o zazidavi Velenja je slonela na zastarelem pojmovanju rudarja: pol rudarja — pol kmeta z obvezno kozo in prašičkom. Sledovi te zamisli so v »provizorijih« še vedno vidni. V tem času so velenjski rudarji že v glavnem izvojevali bitko s samim seboj. Že so spoznali, da se v svojem interesu lahko in morajo angažirati samo v osnovnem poklicu. Nič lažja, včasih pa še težja je bila bitka navzven, ki se je zrcalila ravno v tem, kakšno naj bo stanovanje za rudarja. Ker je bila bitka navznoter dobljena, ni nič čudnega, da je dobival čedalje večjo vlogo urbanista kolektiv sam, na čelu z direktorjem, saj je poklicnim urbanistom - projektantom in še marsikateremu drugemu bil ta »novi rudar« in njegova potreba docela tuja. Začelo se je, kot že rečeno, pri stanovanjih. Splošno prepričanje projektantov, da rudar v sodobnem stanovanju ne bo znal živeti, je bilo kmalu razbito. Nadaljevalo se je pri tem, da se je zahtevala »zbita« (strnjena) gradnja (za ohranitev proletarske miselnosti!), za razliko od tega, kar je zahteval kolektiv, da se da vsaki hiši dovolj sonca in prostora, ker je »zbitega« v jami dovolj.

Zakaj kulturni dom, delavska univerza in delavski klub je bil naslednji problem, ob katerem se je izoblikoval zazidalni in urbanistični koncept Velenja. »Zakaj«, »ne tako« in podobne izjave so spremljale ves razvoj Velenja in ga spremljajo tudi danes. »Zakaj

stolpnica v centru, hiša ‚zaslužnega moža‘ na samem, otroško igrišče onstran ceste, reprezentančna zgradba in podobno«, se sprašuje eden od arhitektov v RTV oddaji. Da, zakaj?! Ko je pa Velenje le rudarsko mesto! Pusto in prazno in na »velikem trgu« je bil v času snemanja le en človek. Spretnost in zanesenost ranžiranja je morala biti res čudovita ali pa je bila morda celo preračunana.

Vendar pa pustimo to problematiko ob strani. Kljub temu, da je težko mimo nje, posebno ko nastopa tako »strokovno« in avtoritativno. Velenje stoji, stoji ne kot spomenik, temveč, kot je dejal naš maršal ob obisku Hruščova, kot rezultat truda in znoja v korist socialističnega delovnega človeka.

Sami se predobro zavedamo še mnogih pomanjkljivosti, ki jih mesto ima, v bistvu pa sodimo, da je interesom Velenjčanov ter potrebam rudarjev blizu in da živimo z njim, zgovorno potrjuje podatek, da je bilo pri urejevanju zelenic, parkov, regulacije in vodovoda opravljenih približno 1,5 milijona prostovoljnih delovnih ur. Sodimo, da je to za ugotavljanje pripadnosti zelo važen podatek. Še mnogo važnejši pa je učinek, ki ga je to delo pustilo na ljudeh.

V Velenju je danes zgrajenih ca. 1400 družinskih in 580 samskih stanovanj. V večini je centralna kurjava in topla voda, kar je za rudarja zelo pomembno. Poseben problem je predstavljal in ga še tudi sedaj, nastanitev samcev. Poskus, ki smo ga napravili, se je zelo obnesel in verjetno bomo gradili samska stanovanja v tem smislu naprej. Gre namreč za to, da živi samec ločeno življenje, pa če gre za manj ali bolj komfortna stanovanja. Tak način življenja ima gotovo svoje posledice, zakaj, ko si išče družbo, jo ponavadi najde le v gostiščih. To samo po sebi ne bi predstavljalo nikakršnega problema, če ne bi obstajalo pravilo.

Poskus je bil v tem, da se je poleg družinskega stanovanja zgradilo 6 garsonjer, tako da samec sedaj stanuje v glavnem z družino, kjer se hrani. Rezultat je zelo ugoden. Najmanjša fluktuacija, hitrejše strokovno izpopolnjevanje, ugoden pa tudi za družino, kjer ti samci bivajo, saj si žene s kuhanjem, pranjem in pospravljanjem ne sicer dovolj, vendar dokaj dobro zasluzijo. Seveda teh primerov ne gre posploševati; del samecev še vedno rajši živi v samskih domovih in bo zato v bodoče treba razvijati prvi kakor drugi tip gradenj. Problemu samcev je bilo in bo treba tudi v bodoče posvečati veliko pozornost. Samo v kolektivu rudnika jih je ca. 900, v rudarski šoli ca. 1000, poleg tega pa še pri-

bližno 1200 sezonskih gradbenih delavcev. Zato tudi več govora o tem, ker se temu ne moremo ogniti, ko govorimo o Velenju.

Delavski in mladinski klubi so danes splošen pojav v skoraj slehernem mestu. V Velenju obstajajo že več let in so jih v prvih letih večkrat tudi kritizirali, češ, zakaj je zopet to potrebno. Navedli smo že heterogeni sestav prebivalcev Velenja in to, da vsak prinaša v mesto svoje navade. Čimprej jih pritegniti na »interesantne« objekte, je bila ena osnovnih dolžnosti in na ta način so se klubi tudi razvili. V njih je program zelo pester: igranje šaha, gledanje televizije, prirejanje raznih prireditev, predavanj in razstav itd., tako da vsakdo lahko najde v klubih nekaj, kar ga zanima. Pri tem zasledi še nekaj, česar prej ni poznal in njegova navezanost na klub postaja vsak dan večja. Klub mu po kaže pot v Kulturni dom itd.

Skratka, to niso spomeniki, temveč potreba ljudi, ki v Velenju prebivajo. Ugotavljamo celo, da imamo tega mnogo premalo in

da bomo morali temu vprašanju pri nadaljnji urbanizaciji mesta posvetiti še večjo pozornost kot doslej.

Še in še bi se dalo pisati o vsej problematiki, vendar eno, kar smo želeli poudariti, je temeljno: ne ocenjujmo skozi prizmo fasad in ureditev, temveč po potrebah ljudi, ki določne stvari potrebujejo in jih s svojim delom tudi zaslužijo. Tej osnovi je bil in bo tudi v bodoče podrejen urbanizem Velenja, ki se bo seveda v okviru ustvarjenih možnosti tudi reševal.

Izhodiščni subjekt velenjskega urbanizma je bil in bo ostal človek, rudar in z njim vsi tisti, ki radi oblikujejo naše rudarsko mesto. To je bil in je še naš program! Od tega programa nismo in ne bomo odstopili, pa naj »nekaterniki« še toliko filozofirajo o spomenikih. Zakaj? Zato, ker vemo, da je ta program program ogromne večine Velenjčanov, ki so že in bodo tudi v bodoče radi in vneto dopolnjevali podobo *svoje* Velenja, se pravi, svoj resnični program skrbi za človeka!

NOVE PODROBNOSTI O PROCESU PROTI 36 KOROŠKIM SLOVENCEM APRILA 1943. LETA

TONE ZORN

Več nadrobnih podatkov o razvoju NOB na področju južne Koroške podaja Hermann Mitteräcker v knjigi *Kampf und Opfer für Österreich* (Wien, 1963). Pri tem se posebej ustavlja ob zločinu nacistične justice, ki je v začetku aprila 1943 sodila 36 koroškim Slovincem iz okolice Sel in Zelezne Kaple, od katerih jih je 13 obsodila na smrt,¹ ostalih 23 pa na skupaj 103 leta in 9 mesecev ječe. Tej skupini je sledila julija 1943 skupina drugih 45 oseb, tretji skupini tridesetih oseb pa je v drugi polovici avgusta 1943 sodilo dunajsko višje deželno sodišče.

H. Mitteräcker seveda ne podaja celotne podobe in se ob prikazu selskih žrtev omejuje le na podatke iz obtožnice Volksgerichtshofa proti prvi skupini obtoženih. Več drobcev najdemo v knjigi Karla Prušnika, Gamsi na plazu (Ljubljana, 1958), v kateri pisec objavlja tudi odlomek iz obtožnice proti štiri koroškim Slovincem z dne 25. junija 1943, ki skupaj z obsodbo proti 36 Selanom in Kapelčanom lepo prikazuje začetke narodnoosvobodilnega boja na južnem Koroškem, posebej pa vlogo enega izmed pobudnikov protinacističnega boja na Koroškem Ivana Zupanca-

Johana z Obirskega. Tako pravi obtožnica proti štirim Slovincem z dne 25. junija 1943: »... posebno (se je) izkazal Johan Zupanec... ki je razvil v starem nemškem področju okoli Sel in Obirskega zelo nevarno komunistično razkrojevalno delo. Tako je dosegel, da je znaten del nemškega obmejnega prebivalstva slovenskega pokolenja prevzel prevratniške tendence banditov...« »Konec leta 1942,« nadaljuje obtožnica (točno 11. novembra 1942) »pa je tajni policiji uspelo aretirati nad sto ljudi iz Sel, Obirskega, iz Zelezne Kaple in okolice, ki so pomagali partizanom ali vsaj vedeli za njihova dejanja.« Med aretiranimi, ki jih omenja obtožnica, pa je tudi tistih 36 ljudi, ki so jih nacisti naslednje leto — skraj na obletnico izselitve koroških Slovincov² kot prve postavili pred Volksgerichtshof.

Obsodba, ki nas tu zanima, zajema prvo skupino obtožencev, tako selske fante, ki so se bili umaknili pred vpoklicem v nemško vojsko, ter sorodnike in znance Ivana Zupanca. Posebno zanimivi so podatki o prvih. Obsodba pravi, da se je umaknilo pred vpoklicem v nemško vojsko dvajset Selanov, nekateri izmed njih že 1939. leta tudi čez mejo,